

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота на тему:

**Формування міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною
алалією**

Виконала:

студентка II курсу, групи KorL2–M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Логопедія. Спеціальна психологія.

Карпець Яна Олександрівна

Керівник: Гаврилова Н. С. кандидат
психологічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
I РОЗДІЛ. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖПІВКУЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З МОТОРНОЮ ФОРМОЮ АЛАЛІЇ	6
1.1. Характеристика специфіки психічного розвитку дітей з моторною формою алалії.....	20
1.2. Розвиток міжпівкульної взаємодії у дітей з нормо-типовим розвитком.	21
1.3. Порухення міжпівкульної взаємодії у дітей з порушеннями мовлення.	26
Висновки до першого розділу	37
II РОЗДІЛ. ПОРУШЕННЯ МІЖПІВКУЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ	38
2.1. Методика дослідження міжпівкульної взаємодії у дітей	38
2.2. Аналіз результатів дослідження	47
Висновки до другого розділу	53
III РОЗДІЛ. КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕННЯ МІЖПІВКУЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ.....	56
3.1. Обґрунтування та характеристика методики формування міжпівкульної взаємодії у молодших школярів з моторною алалією.....	56
3.2. Особливості корекції міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною алалією.....	67
Висновки до третього розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку корекційної педагогіки одним із пріоритетних напрямів роботи залишається корекція моторної алалії. Необхідність наукового дослідження питань етіології, патогенезу та корекції моторної алалії у дітей зумовлена: недостатнім рівнем теоретико-методологічної розробленості даної наукової проблеми й ускладненням її диференційної діагностики. Значний внесок у вивчення алалії внесли М. Богданов-Березовський, Р. Белова-Давид, Г. Гуцман, Р. Коен, А. Кусмауль, А.Лібман, Н. Трауготт, Е. Фретельс, М. Хватцев, а в більш пізній час Л. Волкова, В. Воробйова, М. Єрмакова, О. Захарова, П. Гуровець, В. Ковшиков, А. Колеснікова, Ю. Коломієць, С.Кондукова, Р. Левіна, В. Левченкова О. Мастюкова, Є. Мустаєва В. Орфінська, Г. Парфьонова, Н. Січкачук, Є. Соботович, Ю. Сорочан, М. Шеремет та інші. Дослідники дійшли висновку, що складний симптомокомплекс мовленнєвих і немовленнєвих розладів дітей із алалією негативно впливає не тільки на мовленнєву комунікацію, але певною мірою і на розвиток пізнавальної діяльності.

Останнім часом все більшого поширення набуває нейропсихологічний підхід до діагностики та корекції порушень психічного розвитку, який передбачає аналіз стану мозкових систем та цілеспрямований вплив на слабкі ланки з опорою на сильні. Теоретичні та практичні аспекти використання нейропсихологічного підходу у корекційній роботі з дітьми, які мають відхилення у психофізичному розвитку, розглядаються в роботах Т.В. Ахутіної, Н.А.Бастун, А.Л. Бітової, Н.М. Пилаєвої, А.М.Савицького, А.В. Семенович, , Б.М. Ткача, А.А. Циганок та ін. Нейропсихологія давно встановила факт взаємодії і взаємовпливу розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) і розвитку їх мозкового субстрату. Саме нейропсихологічний підхід застосовують для вивчення мозкових структур і міжпівкульної взаємодії у різних категорій дітей, в цілому і вивчення міжпівкульної взаємодії, зокрема.

Саме цей підхід до корекційно-розвивального навчання реалізується у програмах Т.В. Ахутіної, Н.М. Пилаєвої, Ю.В. Мікадзе, Н.К. Корсакової тощо, розроблених для забезпечення корекції порушень розвитку у дітей з труднощами у навчанні. Його теоретичною основою слугують теорії формування психічних функцій дитини (П.Я. Гальперін) та теорії системної динамічної організації вищих психічних функцій (О.Р. Лурія). Проте, він ще недостатньо був розглянутий для формування міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною алалією, що і визначило тему нашого дослідження.

Отже, темою нашого дослідження було визначено "Формування міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною алалією". Проблема, розв'язання якої покликане інтенсифікувати розвиток цих дітей, що сприятиме подоланню у них шкільної неуспішності.

Метою дослідження було визначено формування методики та програми формування міжпівкульної взаємодії у молодших школярів з моторною алалією, в основі якої покладене вивчення особливостей та характеру порушення.

Завдання дослідження:

1. Вивчення нейропсихологічних механізмів формування міжпівкульної взаємодії при нормотиповому розвитку та порушеннях мовлення.

2. Сформувати методику та вивчити особливості розвитку міжпівкульної взаємодії у моторних алаліків молодшого шкільного віку.

3. З урахуванням результатів дослідження міжпівкульної взаємодії у моторних алаліків сформувати методику її формування, яку можна застосовувати на логопедичних заняттях в умовах закладу шкільної освіти.

Об'єкт дослідження: процес формування міжпівкульної взаємодії у молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості формування міжпівкульної взаємодії у молодших школярів з моторною алалією.

Для досягнення мети і розв'язання зазначених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів** дослідження:

- *теоретичні*: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів, навчальних програм для визначення теоретичних засад дослідження;

- *емпіричні*: спостереження, нейропсихологічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою вивчення стану розвитку міжпівкульної взаємодії у молодших школярів з моторної алалією;

- *статистичні*: кількісна та якісна обробка отриманих у процесі експерименту результатів для визначення їх достовірності та надійності.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні типів порушення міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною алалією та подано їх характеристику. Охарактеризовано напрямки та методика проведення корекційного навчання при моторній алалії з метою розвитку міжпівкульної взаємодії.

Практичне значення дослідження полягає у виявленні особливостей розвитку міжпівкульної взаємодії у дітей з моторною алалією та розробці на цій основі спеціальної методики формування відповідних психічних функцій. Використання розробленої методики сприятиме покращенню роботи обох півкуль мозку, що формує передумови для успішного засвоєння дитиною знань. Запропонована методика може бути використана логопедами та психологами для проведення логопедичних та спеціальних корекційних занять не лише в умовах закладу шкільної, але і дошкільної освіти.

Експериментальні бази дослідження. У експериментальному дослідженні на констатувальному етапі брали участь 18 моторних алаліків молодшого шкільного віку 6-8 років з II та III рівнем загального недорозвинення мовлення закладів шкільної освіти м. Тернополя.

Структура роботи. Дипломне дослідження складається зі вступу, трьох розділів та списку використаних джерел (64 найменувань).

ВИСНОВКИ

Аналіз науково-теоретичних джерел дозволив виявити, що для моторної алалії характерні зовнішні прояви до яких відносять порушення артикуляції звуків мовлення, атипова поведінка, немовленнєві розлади, сповільнений темп засвоєння лексики та граматики, специфічні помилки в усному та писемному мовленні, які часто приймаються за сутність цього порушення мовлення, тому внутрішня його природа, специфіка залишаються нерозкритими. Також ігнорується своєрідність функціонування немовленнєвих і мовленнєвих процесів, недостатньо враховується взаємодія цих двох компонентів психічної сфери. Хоча при вивченні моторної алалії і береться до уваги той факт, що мовлення як реальне явище – полімодальна функціональна система, складноорганізований процес, що включає комплекс взаємодіючих семантичних, синтаксичних, морфологічних, лексичних, фонематичних і фонетичних операцій, не повно розкривають його сутність. У цьому контексті вивчення міжпівкульних зв'язків в молодших школярів з моторною алалією, нами визначено як один із пріоритетних напрямків, який поглибить розуміння сутності механізмів формування психічної діяльності в означеній категорії дітей.

Для дослідження особливостей міжпівкульної взаємодії нами було вибрано нейропсихологічний підхід з використанням методу якісного та кількісного аналізу апробованого при дослідженні молодших школярів Н. Гавриловою, Є. Симерницькою, А. Сиротюк та іншими. Для обстеження дітей з моторною алалією нами було вибрано 12 тестів для вивчення кінестетичного, просторового та кінетичного видів праксису, реципрокної та слухо-моторної координації, а також фонематичного сприймання.

В учнів з моторною алалією виявлено диференційовані порушення процесів пізнавальної діяльності, що обумовлюють труднощі при формуванні міжпівкульної взаємодії.

Зокрема, у 44 % дітей виявлено найбільш виражене порушення кінестетичного фактору як основи розвитку пізнавальної сфери, на що

вказувало найбільш суттєве недорозвинення у них кінестетичного праксису, фонематичного сприймання та просторового праксису, що привели до вторинної затримки у них формування міжпівкульної взаємодії. На це вказували труднощі виконання проб для дослідження реципроктної координації.

У 56% моторних алаліків було виявлено порушення регуляції та контролю за діяльністю психічної сфери. На це вказувало недорозвинення кінетичного праксису, слухо-моторних координацій, реципроктної координації. Ці особливості вказують, що порушення міжпівкульної взаємодії у них має первинну основу для виникнення.

З урахуванням результатів, отриманих нами на констатувальному етапі, було визначено два напрямки для формування міжпівкульної взаємодії у молодших школярів з моторною алалією: кінезіологічний і руховий координаційний. Для роботи логопеда з моторними алаліками було підібрано комплекс вправ і визначено методику їх проведення, що передбачала поступове ускладнення виконання спеціально підібраних вправ а також долучення супровідних рухів під час їх проведення. Логопедичні заняття проводили 2-3 рази на тиждень впродовж 3-ох місяців.

Виявлено, що у ході систематичних занять з застосуванням запропонованого комплексу вправ в учнів з моторною алалією покращилося орієнтування у просторі, розуміння та точність застосування слів, що позначають просторові відношення, покращилася концентрація уваги та регуляція і контроль. У зв'язку з поліпшенням інтегративної функції мозку та міжпівкульних зв'язків в багатьох школярів спостерігався значний прогрес у здібностях до навчання та вміння керувати своїми емоціями.

Наше дослідження не є вичерпним і буде продовжене з метою визначення ефективності впливу запропонованої методики на якість засвоєння дітьми навчальної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимова М. К., Козлова В.Т. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: учет и коррекция: учеб. пособие для студ. высш. уч. заведений. М., 2002. 160 с.
2. Артюх М. В. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови. К.: РНМК, 1992. (ч.1, ч.2).
3. Архипова Е. Ф. Коррекционная работа с детьми с церебральным параличом (доречевого период). М., 1989. С. 33.
4. Балонов Л.Я., Деглин В.Л., Николаенко М.М. Функциональные асимметрии и адаптация человека. М.: Наука, 1976. С.143-144.
6. Брагина, Н.Н., Т.А. Доброхотова. Левши. М., 1994. 94 с.
6. Брагина, Н.Н., Доброхотова Н.А. Функциональные асимметрии человека. М.: Медицина, 1988. 240 с.
7. Безруких М. М., Ефимова С.П., Князева М.Г. Как подготовить ребенка к школе и по какой программе лучше учить? М., 1994. 155 с.
8. Бейн Э. С., Бурлакова М. К., Визель Т. Г. Восстановление речи у больных с афазией. М., 1982. 183 с.
9. Беккер К. П., Совак М. Логопедия. М.: «Медицина», 1981. 288 с.
10. Боскис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха. М., 1975. 128 с.
11. Боскис Р.М. Основы специального обучения слабослышащих детей. М., 1968. 310 с.
12. Бурлакова М. К. Советы логопеду. М., 2001. 64 с.
13. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. / Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. 500 с.
14. Возрастные особенности психологического развития детей / под ред. И. В. Дубровиной, И. М. Лисиной. М., 1982. 164 с.

15. Гаркуша С.В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язберезувальних технологій: теоретико-методичний аспект. Чернігів, 2014. 392 с.
16. Глозман Ж.М., Потанина А.Ю., Соболева А.Є. Нейропсихологическая диагностика в дошкольном возрасте. 2-е изд.-СПб.: Питер, 2008. 80 с
17. Грицай Ю.О. Використання здоров'язберігаючих технологій в навчальній діяльності школярів: навчальний посібник. Миколаїв, 2012. 181 с.
18. Горбачев Максим Николаевич. Психологические и психофизиологические особенности восприятия времени людьми с различным профилем латеральной организации головного мозга: дис. канд. психол. наук: 19.00.02 / Р-н-Д, 2006. 143 с.
19. Давидов В. В., Слободчиков В.И., Цукерман Г.А. Младший школьник как субъект учебной деятельности. Вопросы психологии. 1992. № 3. С. 14–18.
20. Дитяча кінезіологія: веб. сайт URL: <https://www.slideshare.net/Natasha5717/ss-32554172>
21. Крутий К. Л., Фунтікова О. О. Дошкільна освіта : словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв. Запоріжжя, 2010. 324 с.
22. Эльконин Д.Б. Экспериментальный анализ начального этапа обучения чтению. Вопросы психологии учебной деятельности школьников. М.: АПН РСФСР. 1962. С. 20-58.
23. Єрмолова О. М., Іванова Л. І. Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня молодшого школяра : навч. - метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2012. 192 с.
24. Єфімова В. М. Здоров'язберезувальні технології у контексті педагогічних досліджень. Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. №1. С. 59–60.
25. Зиман М. Расстройство речи в детском возрасте. М., Медицина, 1962.
26. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. М., Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК». 2001. 432 с.

27. Кондратенко Л.О., Прищепа О.Ю. Технологія попередження дисграфії. К.: Главник, 2005. 96 с.
28. Кудря О.П. Гімнастика для мозку. Зошит для гармонійного розвитку обох півкуль мозку. Київ, 2017. 212 с.
29. Литвинова Г. В. Формирование мотивации достижения успеха путем индивидуализации обучения. Петропавловск-Камчатский, 2004. 125 с.
30. Лурия А.Р. Язык и сознание. М., 1979. 320 с.
31. Лурия А.Р. Высшие корковые функции. М., 1962. 431 с.
32. Макарьев И.С. Если ваш ребенок — левша. 2-е изд., стер. СПб.: Издательство «Лань», 2003. 80 с.
33. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К.: ТОВ «КММ», 2007. С. 27.
34. Марютина, Т.М. Роль наследственности в формировании мануальной асимметрии. Вопросы психологии. 1999. №3. С.75-83.
35. Мерлин, В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. М.: Педагогика, 1986. 256 с.
36. Медведева М.А. Методика исследования слуховых функций операций, участвующих в процессе письма, у учащихся младших классов школ для детей с тяжелыми нарушениями речи. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2007. С. 80-88.
37. Методы оценки межполушарной асимметрии и межполушарного взаимодействия / Е.Д. Хомская, Н.Н. Привалова, Е.В. Ениколопова и др.: Учеб. пособие. М.: Изд-во МГУ, 1995. 78 с.
38. Мілевська О. П. Психофізіологічні аспекти корекції акустико-артикуляційних диференційовок у старших дошкільників. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 141-146. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_32

39. Обучение в коррекционных классах. Работа со слабоуспевающими школьниками : пособие для учителей / под ред. Г. Ф. Кумариной. М., 1991. 192.с.
40. О роли доминантного и недоминантного полушарий в регуляции эмоциональных состояний и эмоциональной экспрессии / Л. Я. Баллонов, В. Л. Деглин, Н. Н. Николенко. Функциональная асимметрия и адаптации человека. М.: Московский НИИ психиатрии. 1976. С. 143–146.
41. Полюхов, А.М. Моторная асимметрия мозга в позднем онтогенезе. Физиология человека. 1982. Т.8. №1. С.162-163.
42. Про затвердження “Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти”. Постанова від 23 листопада 2011 р. №1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
43. Руководство по функциональной межполушарной асимметрии / Отв. ред. В.Ф. Фокин. М.: Научный мир, 2009. 836 с.
44. Сасенко С. Кінезіологічні вправи. 2016: веб-сайт. URL: http://logoped2.blogspot.com/2016/01/blogpost_41.html. 9.
45. Сакович Н.А. Технология игры в песок.Игры на мосту. СПб.: Речь, 2008. 176 с.
46. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Диагностический альбом для оценки развития познавательной деятельности ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. М.: Айрис-пресс, 2005. 49 с.
47. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. М.: Академия, 2002. 232 с.
48. Силина Е. А., Евтух Т.В. Межполушарная асимметрия и индивидуальные различия: Монографія. Перм. гос. пед.ун-т. Пермь, 2004. 136 с.
49. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. М.: ТЦ Сфера, 2003. 288 с.
50. Сиротюк А. Л. Обучение детей з учетом психофизиологии: практ. руководство для учителей и родителей. М. : ТЦ Сфера, 2000. 128 с.

51. Сиротюк А.Л. Плоды просвещения. Дошкольное воспитание. М.: ТЦ Сфера, 2006. С. 70-78.
52. Соболева А.Е., Емельянова Е.Н. Пишу без ошибок. Русский язык с нейропсихологом. СПб.: Питер, 2009. 96с.
53. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць. Вип. 4. К.: Актуальна освіта, 2007. С. 3-18.
54. Формування основ здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку: веб-сайт. URL: <http://rosynka-rivne.pp.ua/metodichna-stornka/formuvannja-osnov-zdorov-jazberezhuvalno.html>
55. Хомская Е.Д., Ефимова И.В., Будыка Е.В. и др. Нейропсихология индивидуальных различий. Учебное пособие. М.: Российское педагогическое агентство, 1997. 281 с.
56. Хомская, Е.Д., Батова Н.Я. Мозг и эмоции. М.: Изд-во МГУ, 1992. 180 с.
57. Хомская Е.Д., Ефимова И.В. Будыка Е.В., Ениколопова Е.В. Нейропсихология индивидуальных различий. М.: Роспедагенство, 1997. 284 с.
57. Хомская Е.Д. Нейропсихология: Учебник для вузов. 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. 496 с
58. Чистович Л.А. Текущее распознавание речи человеком. Машинный перевод и прикладная лингвистика. М., 1962. Вып.7. С.11.
59. Чекстере О. Корекційна програма для дошкільників, захоплених комп'ютерними іграми. Психолог дошкільця (Шкільний світ): Всеукраїнська газета для психологів, вихователів. 2012. №4. 40 с.
60. Шатуновская, М.А. Взаимосвязь полушарной функциональной асимметрии и индивидуальных характеристик человека: на основе оценки паттернов аутокинетических графиков: дис. канд. Психол. н. 19.00.01 / Москва, 2003. 168 с.
61. Шардаков Д. В. Асиметрія великих півкуль головного мозку в контексті інтегральної індивідуальності особистості: теоретичні та прикладні аспекти.

Вісник Національного університету оборони України. 2015. Вип. 2 С. 301-305. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2015_2_55.

62. Шаповалов Т.Г. Формування здоров'язбережувальної компетентності гуртківців у позашкільному навчальному закладі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2012. № 2 (20). С. 191 – 199.

63. Шаюк А.В. Корекція міжпівкульної взаємодії як основа розвитку пізнавальних процесів молодших школярів. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / Ред. колегія: Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л. П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. С. 274-288.

64. Яссман Л. В. Основы детской психопатологии : учеб. пособие для психол. фак. пед. вузов. М., 1999. 256 с.